

УДК 340

Кацавець Руслан Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного та адміністративного права

юридичного факультету Інституту управління, технологій та права

Державного університету інфраструктури та технологій,

м. Київ, Україна

ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. *Правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу. Це ґрунтується на усталених засадах; відображенні рівня професійного, інтелектуального, етичного, психологічного, мовного розвитку, відповідно до сучасних вимог. Систему цінностей у галузі права, що існують у реальному функціонуванні суспільства, називають правовою реальністю, оскільки саме вона у структурному відношенні збігається із поняттям – правова система. Правова культура формується дотриманням правових норм; засвоєнням системи цінностей досягнутих людством у правовому полі; намаганням пізнати навколишній світ і себе в ньому.*

Ключові слова: правова культура суспільства, правова культура особи, професійна правова культура; правова активність, правосвідомість, мова, правове мислення, правомірна поведінка, правова діяльність, моральні якості, моральні норми, етика, мова.

Annotation: *Legal culture is closely connected with the general culture of the people. It is based on established principles; reflection of the level of professional, intellectual, ethical, psychological, linguistic development, in accordance with modern requirements. The system of values in the field of law, existing in the real functioning of society, is called legal reality, since it is in structural terms that it coincides with the notion of the legal system. Legal culture is formed by observance of legal norms; assimilation of the system of values achieved by humanity in the legal field; trying to know the world around and in it.*

Professional legal culture – one of the forms of legal culture of society, characterized by a community of people engaged in legal activities. This is a working group of people who are carriers of the legal culture of law. They must be distinguished by impeccable professional knowledge; understanding of legal phenomena in the respective spheres of activity. And this requires the ability to combine ethical, psychological, logical, and linguistic aspects. They are found in the methods of training and practice.

The legal culture of a lawyer is a creative knowledge of legal norms, laws and phenomena. Here there are social values: high morals, humanism, kindness.

The legal culture of a person contributes to the development of the style of lawful behavior, which is formed, respectively: the degree of assimilation and expression of values of the legal culture of society; specifics of professional activity; individual creativity.

Observance of legal principles; the specificity of solving vital issues within the law - characterizes the cultural style of lawful behavior of a person.

Professional ethics forms a system of specific moral norms with common rules that serve certain areas of human activity. Ethics distinguishes moral aspects of the interaction of person and society; forms a high spirituality; carries energy of morality, beauty.

Legal culture is a condition, form and result of cultural and professional activities of representatives of legal professions.

Key words: legal culture of society, legal culture of a person, professional legal culture; legal activity, justice, language, legal thinking, legitimate behavior, legal activity, moral qualities, moral norms, ethics, language.

Правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу. Це ґрунтується на усталених засадах; відображенні рівня професійного, інтелектуального, етичного, психологічного, мовного розвитку, відповідно до сучасних вимог. У сфері загальної культури виокремлено три види правової культури, що взаємопов'язуються. Це – правова культура суспільства, правова культура особи, професійна правова культура. Вони мають структуру, функції; різняться змістом; формою вияву; виробляють свою модель суспільно корисних дій через призму загальної культури.

Правова культура являє систему цінностей, досягнутих людством у галузі права і стосується правової реальності суспільства.

Серед правових цінностей постають: активність суб'єктів права; виконання вимог правових норм; реальність прав і свобод громадян; ефективність правового регулювання; якісні закони; досконала юридична техніка; розвинута правова наука; юридична освіта і практика; стабільний правопорядок. Систему цінностей у галузі права, що існують у реальному функціонуванні суспільства, називають правовою реальністю, оскільки саме вона у структурному відношенні збігається із поняттям – правова система.

Структура правової культури – це:

- культура свідомості та правосвідомості, що демонструє високий (не кризовий) цикл соціальної активності правосвідомості, яка містить оцінку з погляду справедливості, прав людини;
- культура правової поведінки, тобто, правова активність громадян, що ілюструється правомірною поведінкою;
- культура юридичної практики, що є ефективною діяльністю законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів.

Функції правової культури являють напрямки у досягненні правових цінностей (національних і світових). До основних функцій правової культури належать:

- пізнавальна – орієнтує на засвоєння правового надбання минулого і сьогодення;
- регулятивна – забезпечує ефективне функціонування елементів правової системи, створення правопорядку;

- нормативно-аксеологічна – дає оцінку поведінки особи, рівня розвитку законодавства, стану законності, правопорядку відповідно до державних норм права і міжнародних стандартів [1, с. 7].

Завважимо, одним з невід’ємних чинників правової культури є мисленнєво-мовна. «Хто ясно мислить, той ясно й викладає» (Артур Шопенгауер) [2, с.132]. Кожний момент діяльності обумовлюється думкою і її носієм – мовою. Тільки завдяки мові все здобує попередніми поколіннями слугує фундаментом для подальшого розвитку людства. Так, мова безпосередньо пов’язана з мисленням. Не може бути мислення без мови і мови без мислення. Мова і мислення мають глибоко суспільний характер – не лише за своєю природою, а й за своєю функцією в суспільстві. За допомогою мислення люди пізнають світ, об’єктивні закони природи й суспільства. Пізнавальна діяльність людини, її мислення можливі лише на базі мовного матеріалу, що виражається словами і реченнями. «Влучність і доцільність сказаного слова мають часто вирішальне значення для того поняття, яке ним виражене», – говорив Франциск Вейсс [2, с. 77]. Тож культура особистості пов’язується досконалим знанням мови, бездоганим опануванням її стильовими тонкощами та умінням щоденно слугувати ними. Чим правильніше людина говорить, тим вищою буде мовна культура, а отже й точніше висловлюватимуться думки. «Правотворчість – це процес, яким суспільство, народ, держава творить форми державної і суспільної організації, комбінує і пристосовує до потреб нового життя, приватного і суспільного, елементи узвичаєного права, традиції, старе право, впливи найновіших і правових систем» (Михайло Грушевський) [2, с. 16].

Професійна правова культура (або правова культура професійної групи) – одна із форм правової культури суспільства, властива спільності людей, які займаються юридичною діяльністю. Це робоча група осіб, які є носіями службової правової культури. Вони мають вирізнятися бездоганими професійними знаннями; розумінням правових явищ у відповідних сферах діяльності. А це потребує уміння поєднувати етичні, психологічні, логічні, мовні аспекти. Виявляються вони у методах підготовки та практичній діяльності.

Правова культура юриста – це творче осмислення правових норм, законів, явищ. Тут, як ніде, мають виявлятися соціальні цінності: висока мораль, гуманізм, доброта.

Виходячи зі службових міркувань щодо питань правової культури, зокрема, наголошується на: ґрунтовних знаннях законодавства, соціальній корисності нормативно-правових актів та умінні ними слугувати; застосуванні новітніх досягнень юридичної науки і практики при прийнятті рішень.

Професіоналізм і справедливість у юридичній діяльності можливі лише тоді, коли фахівці слугують закону, добросовісно виконують морально-правові обов’язки; підвищують кваліфікацію. Звісно, кожна юридична професія має певну специфіку, що обумовлює її особливості правової культури представників (юрисконсультів, суддів, працівників прокуратури, адвокатури, органів внутрішніх справ) тощо. Наприклад, рівень професійної культури працівників поліції не є однаковим. Відмінності спостерігаються між рядовими і керівним складом офіцерів різних підрозділів.

Правова культура особи формується дотриманням правових норм; засвоєнням

системи цінностей досягнутих людством у правовому полі; намаганням пізнати навколишній світ і себе в ньому.

Правова культура особи – обумовлена правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, що забезпечують правомірну юридичну діяльність.

Юридична діяльність – це сфера соціальної діяльності. Вона об'єднує зайнятість людей у соціальному середовищі. У галузі права набуває певної специфічності, але зберігає ознаки соціальної діяльності, оскільки є одним з її різновидів. Здійснюється у виокремленому полі правового впливу. Відтак, є правомірною, свідомо-вольовою, соціально-корисною; передбачає правову доцільність. У результаті стає ефективним засобом організаційного впливу на інші сфери суспільного життя; являється формою створення та матеріалізації об'єктивно-суб'єктивного права.

Правова культура особи орієнтує на: знання законодавства (інтелектуальний аспект); переконання у соціальній корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний аспект); уміння користуватися законами, актами у практичній діяльності (поведінковий аспект).

Правова культура особи характеризує рівень правової соціалізації члена суспільства; ступінь засвоєння і використання правових джерел державного і соціального життя. Правова культура особи засвідчує не тільки знання і розуміння права, а й правові судження щодо нього як про соціальну цінність, а також активну роботу щодо зміцнення законності і правопорядку. Тобто, правова культура особи – це позитивна правова свідомість у дії. Сенс – правосвідомість і правове мислення; правомірна поведінка.

Показником правової культури особи є правова активність як вища форма правомірної поведінки. А саме:

- високий рівень правосвідомості; готовність до ініціативної правомірної діяльності у правовій сфері на основі гідного ставлення до права, переконання у необхідності правової норми; досконалого знання права (внутрішній аспект);
- цілеспрямована ініціатива, позитивна соціально-корисна діяльність особи, що характеризується більше, ніж вимагається та орієнтована на розвиток демократії, зміцнення законності і правопорядку (зовнішній аспект) [1, с. 10].

Правова активність – елемент характеристики особи. Форми вияву правової активності багатогранні. Це: сумлінна службова діяльність, предметне обговорення законопроекту, участь у передвиборній компанії (як довірена особа кандидата у депутати) тощо. Правомірна активність особи досягається шляхом схвалення і стимулювання суспільно-корисних дій. Зокрема, може бути епізодичною (дії особи при затриманні підозрюваного у вчиненні злочину); постійною (виконання функцій народного засідателя).

Правова культура особи сприяє виробленню стилю правомірної поведінки, що формується відповідно: ступеня засвоєння і вияву цінностей правової культури суспільства; специфіки професійної діяльності; індивідуальної творчості.

Тож дотримання правових принципів; специфіка вирішення життєвих питань у межах законодавства – характеризує культурний стиль правомірної поведінки особи.

Правова діяльність здійснюється на основі психологічних, логічних, етичних і мовних засад. Це вимагає певних закономірностей і психологічної організації; точних визначень; чітких суджень і обґрунтування їх доказами; переконань та етичних принципів, що сформувалися у правничій сфері. А нормативність літературної мови забезпечує правильне розуміння висловлюваних думок; дотримання відповідних правил при доборі лексики; утворенні граматичних форм, правописі; сполученні слів, побудові речень та складанні тексту, кримінально-процесуальних документів [3, с. 60].

Мова правників – має певні особливості. Вона вирізняється своєрідною юридичною термінологією; структурою побудови речень і тексту. Текст документа має відповідати загальним правилам мови, якою ведеться судочинство та вимогам щодо складання процесуальних документів. Це означає, що потрібно добре володіти державною мовою, знати її закони і принципи; уміти слугуватися професійною лексикою; дбати про системність і логічність викладу; оформляти папери відповідно до передбаченого порядку.

Але при складанні процесуальних документів слід уникати лексичних повторів; термінів, що мають декілька значень, просторіччя, жаргону. Доцільно завважувати на слова, що передають відомості з фактичного боку злочинів. Найчастіше це виявляється при записуванні найменування елементів складу злочинів, процесуального становища осіб, процесуальних дій і документів для формулювання доказуваних обставин, висновків про фактичні обставини, кваліфікацію злочину [4, с. 100].

Щоб процесуальні документи були бездоганні, треба дотримуватися вимог щодо їх складання. Насамперед, психологічно-правові основи і мовна норма. Ці важливі компоненти взаємозв'язані. Бо лише правдиве відображення і грамотне записання конкретних фактів – створюють істинний документ.

Процесуальні документи – це протоколи, постанови, рапорти, доручення, повідомлення, розпорядження, розписки, обвинувальні акти, заяви, судові рішення, апеляційні та касаційні скарги, угоди, клопотання, ухвали, – складені й оформлені відповідно до нового Кримінально-процесуального кодексу України, що відображають процесуальні дії та є носіями певної інформації. Найпоширенішими процесуальними документами є протоколи й постанови.

Протоколи – це процесуальні документи, у яких відображається хід проведення і результат слідчих (розшукових) дій. Протокол кожної слідчої (розшукової) дії – індивідуальний за своїм змістом. Але загальною вимогою є детальне відображення встановлених фактичних даних. У протоколах не використовують формулювання оцінного характеру, не роблять висновків, бо це потребує спеціальних знань.

Постанови – це процесуальні документи, у яких мотивуються рішення та розпорядження прийняті: слідчим або прокурором під час розслідування, а також рішення, які виніс суддя чи апеляційний суд під час кримінального провадження. У текстах постанов не лише викладаються встановлені обставини, а й дається їм оцінка, наводяться підстави і мотиви прийнятого рішення тощо [5, с.151].

Правова діяльність, передусім, акт психологічний. Вона відбувається відповідно до закономірностей і психологічної організації осіб, які її здійснюють. За психологічною природою правова діяльність – форма вербальної (словесної)

комунікації. У такий спосіб відбувається передача інформації. Тож мовна практика у правовій сфері свідчить, що саме у ній, як ні в якій іншій, потрібен простий доступний стиль, щоб складний матеріал викладався у такій формі, яка легко і швидко засвоюється. Цьому має сприяти ясна й послідовна думка, бо «думка є змістом мови, а мова – формою думки»; дотримання граматичних норм; правдиве відтворення й передавання реальних явищ, фактів, подій. «Занадто багато слів затемнюють думку, яка повідомляється. Кожне зайве слово, хоча й поставлене для роз'яснення, справляє зворотню дію. Багато слів не для багатьох думок, багато думок у небагатьох словах» (Артур Шопенгауер) [6, с. 100].

Професійна етика формує систему конкретних моральних норм із пересічними правилами, що обслуговують певні сфери діяльності людей. Етика вирізняє моральні аспекти взаємодії особи і суспільства; формує високу духовність; несе енергію моральності, краси. Мораль навчає того, що є належним. Це – особисті моральні якості: милосердя, чесність, скромність, відповідальність; сукупність норм суспільної поведінки як оцінюючі уявлення: порядність, справедливість, добродійність.

Моральні якості характеризують особистість з погляду здатності до спілкування та співіснування у реальному середовищі. Моральні норми виражають інтереси певних соціальних груп, суспільства загалом і стають основою поведінки людей. У цьому сенс моралі та етики [7, с 15].

Отже, досліджуючи засади правової культури, можна сказати, що це соціальне явище. Вона є умовою, формою і результатом культурно-професійної діяльності представників юридичних професій.

Література:

1. Кацавець Р. С. Основи правової культури юриста. Навчальний посібник. К.: Алерта. – 2017. – 135 с.
2. 1000 цитат від великих і знаменитих: навч. посібн. / Упорядник Р. С. Кацавець. – К.: Алерта, 2018. – 150 с.
3. Кацавець Р. С. Юридична деонтологія. Навч. посібн. – К.: 2014. – 126 с.
4. Кацавець Р. С. Мова у професії юриста. Підручник [для студ. вищ.навч.закл.], 2-е вид. – К.: 2007. – 304 с.
5. Молдован В. В., Молдован А. В., Кацавець Р. С. Кримінальний процес України. Лекції. Процесуальні документи. Навчальний посібник – К.: Алерта, 2014. – 352 с.
6. Кацавець Р. С. Юридична психологія. Навч. посібн. 2-е вид. – К.: Алерта, 2019. – 150 с.
7. Кацавець Р. С. Професійна етика юристів. Навч. посібн. – К.: 2017.